

Eendracht maakt macht?

AUTEURS Sarah Luyten

FOTOGRAFIE Sarah Luyten

Om verschillende redenen zijn de tuinbouwers in Dakar georganiseerd in economische tuinbouwgroeperingen, Groupes d'intérêt économique, GIE. De stadstuinbouwers die in de rol van de GIE's geloven zeggen hoopvol "l'union fait la force". De stadstuinbouwers die teleurgesteld hun lidmaatschap opgaven klagen "Un GIE, ça bouffe l'argent". Dit artikel zal deze uitspraken kaderen in de stadstuinbouw van Dakar.

De Afrikaanse stad groeit in een snel tempo. Door de voortschrijdende urbanisatie wordt de concurrentie voor de ruimte steeds groter. Steden hebben plaats nodig voor huisvesting, infrastructuur, diensten en voor formele en informele economische activiteiten waaronder ook land- en tuinbouw. De Franse geografen spreken van "rurbanisation" of "le rural dans l'urbain". Sommige delen van de steden lijken meer op het platteland met hun eindeloze groene veldjes. Deze moestuinen in en aan de rand van de stad spelen een cruciale rol in tewerkstelling en voedselbevoorrading van de stad maar ze worden steeds meer bedreigd in hun voortbestaan. Ruimtelijke planning is een begrip dat hooguit op papier een betekenis heeft in veel Afrikaanse steden, dit is niet anders in Dakar. De tuinbouwers van deze West-Afrikaanse stad trachten zich te organiseren om zo hun toegang tot de grond te verzekeren. Via sociale netwerken en groeperingen probeert de tuinbouw haar plaats in de stad te bekrachtigen. Steeds meer ontwikkelingsdeskundigen zien in die stadstuinbouw een teken van de veerkracht en zelfredzaamheid van de bevolking in een moeilijke economisch context. Momenteel zijn er echter slechts weinig succesverhalen en bieden de tuinbouwgroeperingen niet voldoende zekerheid voor het voortbestaan van de stadstuinbouw.

Groene long bedreigd

Tuinbouwproductie in Dakar vindt vooral plaats in zogeheten 'Niayes', dit zijn depressies in het landschap langs de kustlijn met vruchtbare

grond en een watertafel dicht bij de oppervlakte. De centrale Niayes van Pikine, een voorstad van Dakar die deel uitmaakt van de agglomeratie en regio Dakar, vormen de kern van de stadstuinbouw. Deze groene long heeft de afgelopen 30 jaar echter al 10 procent van zijn oppervlakte moeten afgeven aan de stedelijke uitbreiding. De stadstuinbouw zorgt voor ongeveer 60 procent van de groenten die in de stad geconsumeerd worden. Dit cijfer zal de komende jaren echter niet gehandhaafd kunnen worden omdat steeds meer tuinbouwgebieden verdwijnen.

sommige delen van de steden lijken meer op het platteland met hun eindeloze groene veldjes

De kleine dapper tuinbouwer

De tuinbouwgebieden in Dakar zijn een lappendeken van kleine individuele tuinbouwveldjes, met een oppervlakte tussen 0,01 ha en 0,1 ha. Deze tuinbouwvelden worden met de hand bewerkt met als voornaamste werktuigen een hak en gieter. Slechts zeer weinig tuinbouwers maken gebruik van gemechaniseerd materiaal, zoals een motorpomp, om de velden te irrigeren. De meeste tuinbouwers leggen dagelijks vele kilometers af met twee gieters in de hand om de sla, kool, wortelen, tomaten, paprika en zurkel van water te voorzien. Het harde werken is echter niet hun grootste zorg. De tuinbouwers zien de stad steeds meer velden innemen en trachten hun toegang tot de grond zo goed en zo kwaad mogelijk te beschermen.

Precaire toegang tot grond

De toegang tot tuinbouwgrond is precair en dit heeft verschillende oorzaken. Ten eerste, is er onduidelijkheid over grondeigendom. In een

de site Technopole

traditionele Afrikaanse samenleving is er geen privaat grondbezit. De verdeling van de gronden wordt geregeld door de chef-de-terre die aan verwanten, dorpsgenoten en ook aan vreemdelingen percelen landbouwgrond in bruikleen geeft. Dit traditionele systeem van gemeenschappelijk grondbezit waarbij gronden na het teeltseizoen terugkeren naar de gemeenschappelijke pot is in de steden echter verdwenen. De gronden blijven in privé-handen. Dit wil echter niet zeggen dat ze het persoonlijk bezit zijn van de exploitant. In 1964 kwam er een nationale wet -'Loi du Domaine National' - die alle grond staatsbezit maakte en de verkoop van gronden mogelijk maakte. Voor landbouwgrond in Dakar is het echter nog steeds de gewoonte om grond in de Niayes van Pikine via traditionele praktijken van vruchtgebruik en overerving te verdelen. Vanwege de nationale wet kunnen de tuinbouwers elk moment onteigend worden omdat de grond die ze bewerken in feite staatsgrond is. Deze praktijk is in strijd met de ruimtelijke ordeningsplannen van Dakar. Daarin voorziet men een behoud van de Niayes als groene long en als plaats voor stadstuinbouw. In 2002 ondertekende ook de burgemeester van Pikine de 'Dakar declaration', waarin expliciet de promotie van stadstuinbouw staat. Op lokaal niveau is er dus een positieve evolutie van de houding van de autoriteiten ten opzichte van de stadstuinbouw. Toch is men er nog steeds in geslaagd om een duidelijk en zeker kader te geven aan de tuinbouwers. De lokale overheid moedigt de tuinbouwers dan ook aan om zich te organiseren in 'Groupes d'intérêt économique' (GIE's). Dit zijn community-based economische associaties die de ontwikkeling van kleinschalige bedrijven moeten bevorderen. De GIE's zouden moeten functioneren als een officiële erkenning van de tuinbouw. Ze zouden de economische ontwikkeling van de tuinbouw moeten bevorderen, het gemakkelijker moeten maken om financiële steun te krijgen en wanneer de tuinbouwers toch onteigend worden zouden ze via de GIE een

compensatie moeten kunnen krijgen voor het verlies aan grond- en tuinbouwinvesteringen.

Haat-liefdeverhouding tussen tuinbouwer en GIE's

In november 2009, zijn er interviews afgenomen met 103 tuinbouwers waarin werd gevraagd naar hun tuinbouwactiviteiten. Dit leverde informatie op over de inbedding van de tuinbouwers in formele (GIE's) en informele netwerken. De tabel geeft een overzicht van enkele resultaten. We zien dat ongeveer een derde van de stadstuinbouwers lid is van een GIE.

Er onderscheiden zich twee groepen binnen de tuinbouwers die lid zijn. Enerzijds is er een relatief hoog aantal tuinbouwers die zich eigenaar van de grond kunnen noemen (ze hebben de grond overgeërfd, volgens de traditionele grondverdeling zijn ze eigenaar, ze hebben evenwel geen officiële eigenaartitel). Anderzijds is er een groot percentage van tuinbouwers die de grond 'gekraakt' hebben. Zij nemen een stuk braakliggend overheidsgrond in gebruik zonder tussenkomst van de traditionele gemeenschap en zonder officiële toelating van de overheid. Onder de tuinbouwers die geen lid zijn van een GIE heeft iets meer dan een derde de grond in vruchtgebruik zonder eigenaar te zijn (volgens de traditionele grondverdeling mogen zij voor onbepaalde tijd de grond gebruiken). Wanneer we kijken naar de toekomstverwachtingen van de tuinbouwers blijkt dat leden van een GIE optimistischer zijn over de toekomst van hun tuinbouwactiviteit dan niet-leden. Iets meer dan de helft gelooft dat hij nog veel jaren aan tuinbouw kan beoefenen op dezelfde locatie. Nochtans heeft 24 procent van de leden van een GIE in het verleden zijn tuinbouwveld al verloren. In totaal zijn er 18 tuinbouwers die elders opnieuw hebben moeten beginnen nadat hun grond afgenomen is. Slechts één van hen

	Aantal tuinbouwers	Reeds onteigend	Toegang tot de grond					
			geërfd	gekregen	huren	pacht	'gekraakt'	geen gegevens
GIE	33	8	7	5	5	5	10	1
Geen lid	70	10	9	23	9	10	8	11
totaal	103	18	16	28	14	15	18	12

Tabel: Toegang tot grond en toekomstperspectief van de tuinbouwers, naar lidmaatschap van een GIE, absolute cijfers

heeft een vergoeding gekregen van de overheid. Het is dus duidelijk dat de onzekerheid over grondtoegang groot is, dat het niet evident is om een schadevergoeding te krijgen bij onteigening en dat de tuinbouwers hopen om via een GIE zekerheid over hun toekomst te verwerven. De tuinbouwers die al eens slachtoffer geweest zijn van onteigening kregen toen te horen dat indien ze wel lid waren van een GIE, ze wel recht zouden hebben op een compensatie. Dit vormt een belangrijke motivatie om lid te worden van een GIE.

De interviews brengen echter ook aan het licht dat de werking van de GIE's veel gebreken kent. De tuinbouwers starten hoopvol een groepering, maar het komt vaak voor dat deze na enkele jaren weer wordt opgedoekt. Vier tuinbouwers motiveerden hun lidmaatschap van een GIE met de slogan "Eendracht maakt macht". Veel meer tuinbouwers echter uitten hun frustratie over de GIE's. Zo getuigt een tuinbouwer "Ik ben lid, maar het functioneert niet, ik draag bij maar er gebeurt niets, het is geblokkeerd".

Van alle tuinbouwers in onze steekproef met een uitgesproken mening over hun GIE waren er 14 ontevreden over hun GIE en 8 waren vroeger lid maar nu niet meer, tegenover slechts 10 tuinbouwers die tevreden waren en vonden dat de GIE hen vooruit helpt.

de stadstuinbouw zorgt voor ongeveer 60 procent van de groenten die in de stad geconsumeerd worden

Het (in)formele netwerk van de tuinbouwer

Wat zijn nu de factoren die maken of een GIE succesvol is of niet? Om op deze vraag te antwoorden bekijken we de situatie van de positief ingestelde tuinbouwers. Deze komen bijna allemaal uit hetzelfde gebied genaamd 'Technopole', gelegen aan de zuidelijke kant van de Niayes van Pikine. De GIE in dit gebied is opgestart door de heer Diop, een gepensioneerde boekhouder die zijn dagen nu vult met tuinieren. In 2000 is het gebied onteigend om een Technologiepark te bouwen. De grond werd drooggelegd door ophoging en er werden enkele wegen aangelegd. De investeringen lieten echter op zich wachten waardoor het terrein braak bleef liggen. In deze periode ontstond er een illegale handel in het zand dat gebruikt werd om het bedrijventerrein op te hogen. Diop stapte naar de overheid met het voorstel om tuinbouw toe te laten tot zolang er geen bedrijven kwamen, om zo de diefstal van de grond te verhinderen. Sindsdien is er sprake van een bloeiende tuinbouwactiviteit verenigd rond de GIE van Diop. Omwille van zijn sociale status heeft niemand problemen met het beheer van de GIE door deze persoon. Zijn inzet voor de tuinbouw en de GIE en zijn eerlijk beleid versterken het gevoel van eenheid en kracht binnen de vereniging. Diop heeft enerzijds een sterk informeel netwerk opgebouwd met de tuinbouwers en de handelaars en anderzijds kan hij ook formele kanalen aanspreken. Hij heeft bovendien de nodige competenties, niet alleen op sociaal vlak, maar ook dankzij zijn verleden als boekhouder kan hij omgaan met de financiële aspecten van de GIE.

Conclusie

Wanneer er geen sterk persoon is die de GIE draagt, wanneer de groep erg heterogeen is, wanneer de verwachtingen over de bijdrage van de GIE aan de ontwikkeling van het eigen tuinbouwbedrijf laag zijn en wanneer er geen sociale controle is op het beheer van de GIE, is de kans op slagen erg klein. Het traditionele gezag van een chef-de-terre die legitimiteit heeft vanuit zijn sociale en religieuze positie is in de stad verdwenen. De staat en de lokale autoriteiten zijn niet sterk genoeg om zekerheid te bieden voor de tuinbouwers. Men is dus op zoek naar een alternatief en men zoekt dit binnen de tuinbouwers zelf. De staat ontvlucht haar verantwoordelijkheid en hoopt dat de tuinbouwers via een GIE zelf hun eigen problemen kunnen oplossen, door samen te investeren in irrigatie, grondstoffen en arbeidskrachten. Via informele netwerken zien we inderdaad dat de tuinbouwers zich verenigen maar deze inspanning wordt niet erkend door de overheid. Hiernaast blijkt dat het formele netwerk van een GIE ver weg staat van de leefwereld van de tuinbouwers en niet door hen wordt toegeëigend. De tuinbouwers worden al te vaak geconfronteerd met de gebreken van de GIE, er wordt niets gerealiseerd of het management van de GIE profiteert van de loyaliteit van de leden. Sociale netwerken vormen voor de Afrikaanse stad inderdaad belangrijke structurerende elementen. De vorming van deze sociale netwerken forceren van bovenuit blijkt echter voor de stadstuinbouw niet te functioneren.

Sarah Luyten (sarah.luyten@ees.kuleuven.be) is doctoraatsstudent verbonden aan de afdeling Geografie van het departement Aard- en Omgevingswetenschappen van de Katholieke Universiteit Leuven, haar doctoraat over tuinbouw in Ouagadougou, Burkina Faso zit in de eindfase. Momenteel is Sarah verbonden aan het Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad.

Literatuur

- Ba, A. (2004) Les fonctions reconues à l'agriculture intra et périurbaine dans le contexte dakarois. Caractérisation, analyse et diagnostic de durabilité de cette agriculture en vue de son intégration dans le projet urbain de Dakar, Paris : AgroParisTech.
- Bruce, J.W. (2000) African tenure models at the turn of the century: individual property models and common property models. In P. Grappo (Ed.) Land reform, land settlement and cooperatives. Rome: FAO.
- Fall, S.T. & A.S. Fall, (2001) Cités horticoles en sursis? L'agriculture urbaine dans les grandes Niayes au Sénégal. Ottawa : Centre de recherches pour le développement international.
- Smith, O., P. Moustier, L.J.A. Mougéot, & A.S. Fall, (2004) Développement durable de l'agriculture urbaine en Afrique francophone. Enjeux, concepts et méthodes. Ottawa : CRDI.